

Negen principes om effectief te werken aan de realisatie van een nieuwe kind- en gezinsbescherming

Hou het Toekomstscenario uit het moeras

Nederlands Jeugdinstituut, augustus 2022

Het huidige stelsel van kind- en gezinsbescherming en de uitvoering ervan is voor jeugdigen en opvoeders onveilig, te weinig effectief en onbegrijpelijk. In 2021 is in het gezamenlijk opgestelde Toekomstscenario kind- en gezinsbescherming daarom een fundamenteel andere opzet en aanpak beschreven. Het NJi heeft als onafhankelijk kennisinstituut bijgedragen aan de totstandkoming van het Toekomstscenario door relevante kennis in te brengen vanuit ervaringen, praktijkkennis en de wetenschap.

Wij formuleren negen principes die bijdragen aan het realiseren van de noodzakelijke vernieuwing. Ze zijn gebaseerd op onze kennis van het jeugdveld, alle onderzoeken die zijn gedaan over de jeugdbescherming en op de kennis over het omgaan met hardnekkige en complexe problemen in het algemeen en die van de veiligheidsparadox in het bijzonder. Laten we leren van het verleden.

Negen principes

1. Het Toekomstscenario is niet onderhandelbaar

De fundamenteel andere opzet en aanpak, zoals beschreven in het Toekomstscenario vormen de stip op de horizon voor de kind en gezinsbescherming. Dit mag niet meer ter discussie staan. De analyse die het Toekomstscenario zelf geeft van de huidige situatie is immers scherp en hard, noopt tot urgentie en verdraagt geen compromis en uitstel meer.¹

2. Erken dat risico's bij het leven horen en veiligheid niet maakbaar is

Het Toekomstscenario vraagt fundamenteel anders denken en doen. Acceptatie van de risico's als onderdeel van het leven biedt ruimte voor andere oplossingen. Vertrouwen, ondersteunen van ouders, samen beslissen en versterken van de pedagogische

¹ "Het huidige stelsel is complex en knelt. Kinderen en gezinnen voelen zich onvoldoende gehoord en gezien. De achterliggende problematiek (...) is te weinig in beeld. (...). Er worden kansen gemist. Er zijn veel verschillende (uitvoerings)organisaties die werken met gezinnen. Die hebben allemaal hun eigen taken en bevoegdheden vastgelegd in wet, regelgeving, eigen beleid en protocollen. Er is een scheiding tussen vrijwillige en gedwongen betrokkenheid (...). De verantwoordelijkheden zijn verdeeld en belegd bij verschillende ministeries én decentrale overheden. Het toezicht op die organisaties is overal net anders geregeld. (...) Het zijn aparte schakels. Hierdoor wordt de afstand tussen de hulpverlening en het gezin groter."

professionaliteit maken ontwikkeling mogelijk en zijn belangrijke en bewezen effectieve uitgangspunten, ook in de jeugdbescherming.

Ondanks goede intenties, blijkt de huidige beschermingspraktijk het leven van kinderen, jongeren en gezinnen juist onveiliger te maken.² Deze veiligheidsparadox wordt versterkt door een te eenzijdige focus op het vermijden van risico's en een te sterk geloof in maakbaarheid. Dat vertaalt zich in een afrekencultuur als risico's werkelijkheid worden maar bijvoorbeeld ook in de wens om de veiligheid van kinderen via zogenaamd objectieve normen vast te willen stellen (wat uitvoerende professionals in een relatie van wantrouwen plaatst ten opzichte van ouders) en de behoefte om doelgroepen voor het Toekomstscenario af te bakenen.

3. Stop met het werken vanuit elkaar tegenwerkende paradigma's

Het Toekomstscenario stelt dat professionals en beleidsmakers vanuit eenduidige principes moeten gaan werken en maakt daarin een duidelijke keuze.³ Het huidige beschermingsstelsel kent juist strijdige beleidsprincipes en paradigma's. Aan de ene kant zien we bijvoorbeeld de juridische interpretatie van veiligheid die leidend is in het jeugdbeschermingsbeleid en aan de andere kant een pedagogische benadering van veiligheid in de pedagogische basis, de wijkteams en het vrijwillige kader.

Het is van belang dat dit fundamentele aspect bij de start gezamenlijk gecontracteerd wordt en in de uitwerking een stevige plek krijgt. De principes van waaruit de wijkteams in de toekomst werken moeten overeenkomen met die van de regionale veiligheids- en expertteams, ondersteund door eenduidig beleid, regelgeving en toezichtkaders. Zowel in de planning als vraagstelling zien we dit niet terug. Daarmee doen we wat we altijd deden en lopen we het risico van gelijke uitkomsten, bijvoorbeeld dat de wijkteams uiteindelijk hetzelfde lot zullen ondergaan als destijds de bureaus jeugdzorg.

4. Leiderschap, stevig sturend naar de stip

Werken aan het Toekomstscenario is groot en complex omdat het een fundamentele verandering van denken en doen is die alle betrokken betreft. Dit vraagt van bestuurders dat zij het paradigma en de leidende principes van het Toekomstscenario omarmen, uitdragen en ook congruent toepassen in hun eigen handelen. Dit vereist acceptatie van onzekerheden en verdragen van risico's. Dit vraagt samen leren en vertrouwen.

Een strakke programmatische aanpak met zo min mogelijk onzekerheden en veel controle is niet geschikt voor hardnekkige complexe problemen en veranderingen als deze. De

² Voorbeeld: De hele keten lijkt juridisch waterdicht, maar in de praktijk haar doel te missen. Zo lopen kinderen en jongeren bijvoorbeeld in gesprekken met Veilig Thuis extra schade op door loyaliteitsconflicten omdat ze er later achter komen dat ze in deze gesprekken vooral feitelijke bewijzen tegen hun ouders hebben geleverd.

³ Het Toekomstscenario stelt: Daarom zet het Toekomstscenario kind- en gezinsbescherming de stap naar een structuur die vertrouwen ondersteunt. Die de kracht van het gezin – en de naasten die bij dat gezin en de kinderen horen – stimuleert, zodat het gezin samen met professionele ondersteuning kan werken aan het verbeteren van de thuissituatie.

oplossing vraagt om een houding en werkwijze die stáát voor de ambitie en gáát voor samen kritisch en constructief leren in en door de uitvoeringspraktijk. Omgaan met onzekerheden, risico's en onverwachte uitkomsten horen daarbij. Een veilige kind- en gezinsbescherming is immers niet maakbaar door overheidshandelen.

5. Radicaal andere inzet van beleid en proeftuinen

Samen lerend de nieuwe praktijk ontwikkelen vraagt een wederkerigheid tussen beleid en praktijk. Niet alleen het beleid bepaalt de praktijk, maar de praktijk vormt mede het beleid. Niet helpend en niet passend hierin zijn: blijven praten tot het antwoord er is, onderling wantrouwen, voorzichtigheid leidend tot een zwak compromis, een afrekencultuur die leidt tot risicomijding.

Zet in plaats daarvan juist de meest lastige vraagstukken met voorrang op de agenda van de proeftuinen en ga samen lerend op pad. In de proeftuinen mag en moet het schuren. Dat draagt ook bij aan het opzoeken van de randen van de wet en het ter discussie stellen daarvan.

6. Het Toekomstscenario is ook leidend bij het zoeken naar de korte termijn oplossingen voor de urgente problemen

Extra geld en blijven doen wat we deden, lossen de bestaande problemen van de beschermingspraktijk niet op. Angst voor een onzekere toekomst of verlies van het bestaande is een slechte raadgever. Slechter kan het niet worden, andere werkwijzen kunnen het alleen maar beter maken. Dubbelingen uit de jeugdbeschermingsketen halen draagt bij aan het oplossen van het personeelstekort en de te hoge caseload.

Oordeelsvorming en interventies vanaf nu samen met ouders en jeugdigen doen draagt binnen afzienbare tijd bij aan kwaliteitsverbetering en betere besluitvorming. Maak dus haast met die onderdelen van het Toekomstscenario.

7. Onderzoek naar adequate checks and balances met rechtswaarborgen voor het gezin

De praktijk van de afgelopen jaren laat zien dat rechtszekerheid, rechtsgelijkheid en rechtsbescherming in het huidige systeem door geen van de betrokken instanties gewaarborgd kunnen worden. Zaak dus om de nieuwe manieren waarop dit wel vorm krijgt te gaan beproeven. In de proeftuinen en daarbuiten. Een leidend principe daarbij is dat, naast de beschikbaarheid van rechtsbijstand voor gezinnen, rechtszekerheid en rechtsbescherming verankerd moet zijn in het handelen van elke professional. Dit vraagt vakmanschap en transparantie. Of de kinderrechter goed geïnformeerd de onafhankelijke rechtspraak kan uitoefenen is niet afhankelijk van één organisatie. Zoals het Toekomstscenario zelf al zegt:

Ongeacht of het gaat om het vrijwillig of gedwongen kader, hebben kinderen en volwassenen het recht om beschermd te worden.

8. Ruimte voor de uitvoeringsorganisaties om te veranderen en verantwoording op de uiteindelijke verbeteringen

Bestaande kwaliteitskaders passen niet bij de lerende ontwikkelbenadering; die kaders zijn immers onderdeel van het huidige risicomijdende systeem. De politiek, inspecties en bestuurlijke gremia moeten zich bezinnen op hoe uitvoeringsorganisaties zijn te beoordelen in tijden van transformatie van het systeem. Niet alleen de kwaliteit van de uitvoering moet beoordeeld worden, maar ook de kwaliteit van de verandering en de daadwerkelijk bereikte verbeteringen in de uitvoering: is die gezinsgericht, rechtsbeschermend en transparant, eenvoudig en lerend?

9. De kinderen en opvoeders waar het om gaat als partner

De weg naar de stip van het Toekomstscenario leg je af door deze samen met burgers te gaan. Ga met ouders en kinderen in dialoog als er zorgen zijn over de veiligheid in het gezin, en zet burgers in om die zorgen te verminderen. Én betrek hen actief bij het veiliger maken van het hele systeem van kind- en gezinsbescherming. De principes van het Toekomstscenario zelf moeten ook leidend zijn voor het proces er naar toe: laat ouders en kinderen meedoen op alle niveaus.